

Narmetova Yulduz Karimovna,
Toshkent tibbiyot akademiyasi
Pedagogika, psixologiya va tillar kafedrasi dotsenti

PSIXOSOMATIK KASALLIKLAR BILAN KASALLANGAN BEMORLAR PSIXOEMOTSIONAL SOHASINING JINS XUSUSIYATLARI

Annotatsiya. Maqolada psixosomatik kasalliklar bilan og'rig'an bemorlarda uchraydigan emotsional holat buzilishlari, ularning kasallikning og'ir kechishi va salbiy oqibatlariga olib kelishidagi roli, jins tafovutlari o'rganilgan. Ta'kidlanadiki, psixosomatik kasalliklar ko'pincha emotsional holat buzilishlari bilan niqoblanishi va aksincha mazkur kasalliklarda emotsional soha buzilishlari kasallikning batamom tuzalib ketishiga to'sqinlik qiladi. Mazkur holatlar psixosomatik kasalliklar klinikasida psixologik yordamni tashkil etish va barcha psixoprofilaktik hamda korreksion tadbirlarni yo'lga qo'yishni taqozo etadi.

Tayanch so'zlar: psixosomatika, emotsional holat, gender xususiyatlari, psixokorreksiya, xavotirlanish, depressiya, kasallikka munosabat, nevrasteniklik, sensitivlik, egosentriklik, g'azablanish, xursandchilik.

Аннотация. В статье рассматриваются гендерные различия в расстройствах эмоционального состояния у больных психосоматическими заболеваниями, их роль в тяжести заболевания и негативных последствиях. Отмечается, что психосоматические заболевания часто маскируются эмоциональными расстройствами и, наоборот, эмоциональные нарушения при этих заболеваниях препятствуют полному выздоровлению заболевания. Данные случаи требуют организации психологической поддержки в клинике психосоматических заболеваний и проведения всех психопрофилактических и коррекционных мероприятий.

Ключевые слова: психосоматика, эмоциональное состояние, гендерные особенности, психокоррекция, тревога, депрессия, реакция на болезнь, неврастеничность, чувствительность, эгоцентризм, гнев, счастье.

Annotation. The article examines gender differences in emotional disorders in patients with psychosomatic diseases, their role in the severity of the disease and negative consequences. It is noted that psychosomatic diseases are often masked by emotional state disorders, and on the contrary, emotional disorders in these diseases prevent the complete recovery of the disease. These cases require the establishment of a psychologist in the clinic of psychosomatic diseases and the implementation of all psychoprophylaxis and correction measures.

Keywords: psychosomatics, emotional state, gender characteristics, psychocorrection, anxiety, depression, reaction to illness, neurasthenic, sensitive, egocentric, anger, happiness.

Kirish. Jahonda salomatlik inson tinchligi va xavfsizligini ta'minlovchi asosiy omillardan biri sifatida tan olinadi. Butunjahon Sog'liqni Saqlash Tashkilotining "Yuqumli bo'lmagan kasalliklarni profilaktika va nazorat qilish bo'yicha 2013–2020-yillarga mo'ljallangan global rejasi" (2013), "Jamoat sog'lig'ni saqlash tizimi salohiyati va xizmatlarini mustahkamlash

bo'yicha harakatlarning Yevropa rejasi" (2012) hamda "Sog'liqni saqlash tizimlari salomatlik va farovonlik uchun" Tallin Xartiyasi (2015) kabi muhim hujjatlarda aholining tibbiyot va psixologiya fanlari yutuqlaridan foydalanish imkoniyatiga ega bo'lishi salomatlikning yuqori darajasiga erishishda zarur ekani alohida ta'kidlanadi (Word Health Organization. Basic documents). Bugungi kunda

aholi salomatligini yaxshilash jahon miqyosida muhim ehtiyoj sifatida qaralmoqda, sogʻliqni saqlash tizimida psixologik xizmatni tashkil etish orqali ushbu muammolarni hal etish dolzarbligicha qolmoqda.

Mamlakatimizda sogʻliqni saqlash tizimini, ayniqsa keyingi yillarda zamonaviy talablar asosida tashkil etish, tibbiy xizmat koʻrsatish madaniyatini sifat jihatdan yangi pogʻonaga koʻtarish, aholi salomatligi, jumladan, ruhiy salomatligini muhofaza qilishni yaxshilash boʻyicha keng qamrovli chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda.

Oʻzbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 1-dekabrda qoʻllab-quvvatlash tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari toʻgʻrisida”gi PF-5270-son Farmoni, Oʻzbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 4-aprelda qoʻllab-quvvatlash tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari toʻgʻrisida”gi PQ-2866-son, shuningdek, 2018-yil 7-iyunda qoʻllab-quvvatlash tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari toʻgʻrisida”gi PQ-3052-son qarorlari, Oʻzbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2017-yil 18-sentabrda qoʻllab-quvvatlash tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari toʻgʻrisida”gi 736-son qarori, shuningdek, Oʻzbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 13-fevralda qoʻllab-quvvatlash tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari toʻgʻrisida”gi 2019–2025-yillarda Oʻzbekiston Respublikasi aholisining ruhiy salomatligini muhofaza qilish xizmatini rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash toʻgʻrisida”gi qarori hamda mazkur faoliyatga tegishli boshqa meʼyoriy-huquqiy hujjatlarda belgilangan vazifalarning ijrosini taʼminlashga muayyan darajada xizmat qiladi¹.

¹ Мирзиёев Ш.М. Қонун устуворлиги ва инсон манфаатларини таъминлаш юрт тараққиёти ва халқ фаровонлигининг гарови. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси қабул қилинганлигининг 24 йиллигига бағишланган тантанали маъросидаги маърузаси// Ўзбекистон адабиёти ва санъати газетаси. 2016 й. 8 декабрь. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Харақатлар стратегияси тўғрисида”ги Фармони // Ўзбекистон Республикаси Қонун ҳужжатлари тўплами. — Тошкент, 2017. — Б. 39. Мирзиёев Ш.М. Буюк келажакимизни мард ва олижаноб халқимиз билан бирга қурамыз. — Тошкент: “Ўзбекистон” 2017. — 488 б.

Bu vazifalarni amalga oshirishda surunkali psixosomatik kasalliklarga chalingan bemorlarda yuz beradigan psixologik oʻzgarishlarga oid klinik-psixologik tadqiqotlar samaradorligi alohida ahamiyat kasb etadi.

Maqsad va uni asoslash. Xorijda sogʻliqni saqlash tizimida psixologik xizmat amaliyotini tashkil etish va takomillashtirish muammolari V.N.Myasishev, G.S.Abramova, M.A.Berebin, V.V.Guldan, I.N.Gurvich, A.V.Gajeva, M.M.Kabanov, N.V.Kaltayeva, Y.V.Matveyeva, L.V.Miller, B.V.Mixaylov, V.V.Nikolayeva, N.A.Rusina, V.V.Solojenkin, A.N.Soboleva va V.A.Tashlikovlarning ilmiy ishlarida chuqur tahlil qilingan². J.H.Cassedy, P.Starr, J.D.Matarazzo, J.Stamp, R.R.Baker, S.Rossmanitth tibbiyot sohasi boʻyicha ixtisoslashgan psixolog faoliyatini tashkil etish, bemorlarga psixik maslahat va psixik-korreksion yordam koʻrsatish usullari, surunkali somatik kasalliklarni klinik davolash jarayonida psixolog ishtiroki va psixologik yordam koʻrsatishning ahamiyatiga oid ilmiy gʻoyalarni ilgari surgan.

Mamlakatimiz olimlari: M.D.Davletshin, E.G.Gʻoziyev, Gʻ.B.Shoumarov, V.M.Karimova, Sh.R.Barotov va B.R.Qodirovlar oʻz tadqiqotlarida tibbiyot psixologiyasi, sogʻliqni saqlash tizimida psixologik xizmatning ahamiyatini taʼkidlagan. Kasalliklarning kelib chiqishi, kechishi va davolashda psixologik omillarning oʻrni, bemor psixologik holati va shaxsiy xususiyatlarining kasallik reabilitatsiyasidagi roli Z.R.Ibodullayev, A.I.Xodjayev, N.R.Salimova, D.I.Ilxamova, M.X.Karamyan va boshqalarning tadqiqotlarida oʻrganilgan³.

Tibbiyot psixologiyasida inson shaxsida kasallik taʼsirida roʻy beradigan oʻzgarishlar

² Абрамова Г. С., Юдич Ю. А. Психология в медицине. — Москва: «Кафедра-М», 1998. — 222 с. Погосова Г. В. Депрессия — новый фактор риска сердечно-сосудистых заболеваний и предиктор коронарной смерти // Кардиология, 2002. — № 4. — С. 86-89. Психология здоровья: Учебник для вузов / Под ред. Г. С. Никифорова. — Санкт-Петербург: Питер, 2003. — 607 с.

³ Илхамова Д. И. Половозрастные особенности отношения личности к болезни при сердечно-сосудистых заболеваниях (на примере больных ишемической болезнью сердца и артериальной гипертензией) // Автореф. дис. ...канд. психол. н. — Ташкент, 2003. — 22 б. Карамян М. Х. Социально-психологические особенности личности при психосоматическом заболевании (на примере язвенной болезни желудка и двенадцатиперстной кишки) // Автореф. дис. ...канд. психол. н. — Ташкент, 2000. — 18 с.

tavsifi, kasalliklarning kelib chiqishi, kechishi va davolanishida psixologik omillarning roli, bemorning kasallikka munosabati va uning davolanish jarayonidagi ahamiyati, kasallikni davolashda bemorning atrof-muhit, qavm-qarindoshlari va hamkasblari, shuningdek, tibbiyot xodimlari bilan o'zaro munosabatlari ta'sirining o'zni borasida juda ko'p tadqiqotlar amalga oshirilgan⁴. Ushbu tadqiqotlarda poliklinik va statsionar sharoitda bemorlarga nafaqat tibbiy, balki psixologik xizmat ko'rsatish ham zarur ekani ta'kidlanishiga qaramay, sog'liqni saqlash tizimida psixologik xizmat amaliyotini tashkil etish va rivojlantirish masalasi mutaxassislar tomonidan bahs-munozaraga sabab bo'lmoqda. Tibbiyot muassasalarida psixologik xizmat qanday amalga oshirilishi, mazkur soha psixologining asosiy vazifalari nimalardan iborat bo'lishi, psixolog tibbiy xizmat ko'rsatish darajasini oshirishga qanday hissa qo'shilishi, turli nozologiyalarda psixologik xizmat qanday ko'rsatilishi hamda uning tuzilmaviy komponentlari nimalardan iborat bo'lishi kerakligi haqidagi masalalar to'laqonli ilmiy yechimini topmagan.

Ilmiy muammoning tavsifi va yechimi.

Eksperimental tadqiqotda jami 447 nafar sinaluvchi ishtirok etgan bo'lib, ulardan 131 nafarini erkaklar, 316 nafarini ayollar tashkil qiladi. Sinaluvchilar orasida uchraydigan kasalliklar bo'yicha tahlilni o'rganadigan bo'lsak, quyidagi holatni kuzatish mumkin: onkologik bemorlar 51 nafar, poliklinikaga tashrif buyurganlar 238 nafar, kardiologik kasalliklar 51 nafar, endokrinologik kasalliklar 68 nafar, oshqozon-ichak kasalliklari 10 nafar, nazorat guruhi 29 nafar.

Amaliy psixologiyaning dolzarb muammolaridan biri bemorlarning shaxs xususiyatlari, emotsional sohasi va xulq-atvoridagi o'zgarishlarni tahlil qilish, psixokorreksiya ishlarini amalga oshirish va boshqa ko'rinishdagi psixologik xizmatlarni taqdim etishdan iboratdir. Mazkur

tadqiqotda bir qator psixologik tashxis metodikalarini turli kasalliklarga chalingan bemorlarda qo'llash natijalari va samaradorligi o'rganildi. Shu jumladan, tadqiqotning turli bosqichlarida Ch.D. Spilberger va Y.L.Xaninlarning "O'zini o'zi baholash shkalasi" metodikasi, Zungening "Depressivlik darajasini aniqlash" metodikasi, Kasallikka munosabatni aniqlash (TOBOL) metodikasi, Y.P.Ilin va Y.K.Feshchenkoning "O'z sabrliqligini baholash savolnomasi", L.A.Rabinovichning "To'rt modalli emotsionallik savolnomasi", M. Lyusherning sakkiz rangli testi asosida turli kasalliklarga chalingan bemorlarda o'tkazildi va ushbu metodikalarning yutuq va kamchiliklarini o'rganish maqsadida qator statistik mezonlardan foydalanildi.

Psixologik testlar yordamida olingan natijalarning jins xususiyatlariga bog'liqligini o'rganish maqsadida Mann-Uitni U-mezonidan foydalanildi. 1-jadvalda keltirilgan ma'lumotlarga qaraganda Spilberger-Xanin metodikasining vaziyatli va shaxsiy xavotirlanish shkalalari bo'yicha ayollar va erkaklar o'rtasida farq mavjud emasligi aniqlandi. Ya'ni erkaklar va ayollardagi xavotirlanish ko'rsatkichlari ularning jins xususiyatlariga bog'liq emas ekan.

1-jadval

Spilberger-Xaninning xavotirlanish darajasini aniqlash metodikasi yordamida olingan natijalar bo'yicha jinsiy tafovutlarni Mann-Uitni U-mezoni asosida o'rganish (N=447)

Ko'rsatkichlar	O'rtacha ranglar		U	p
	Erkaklar (n=131)	Ayollar (n=316)		
Vaziyatli xavotirlanish	216.9	226.9	19766.5	0.453
Shaxsiy xavotirlanish	223.7	224.1	20661.5	0.977

Depressiyaga moyillikning jins xususiyatlariga bog'liqligini o'rganish maqsadida ham Mann-Uitni U-mezonidan foydalanib, erkaklar bilan ayollardagi depressivlik ko'rsatkichlari orasida ishonch darajasidagi statistik farq mavjudligi aniqlandi ($U=17601,5$; $p<0,05$). 2-jadvaldagi ma'lumotlarga qaraganda ayollarda depressiyaga moyillik erkaklardan ko'ra kuchliroq ifodalangan ekan. Aslida, bu natija ko'plab ilmiy adabiyotlarda tasdiqlangan qonuniyatga ko'ra ayollarda o'ng yarimsharning erkaklarga nisbatan ustunlik qilishi

⁴ Абрамова Г. С., Юдич Ю. А. Психология в медицине. – Москва: «Кафедра-М», 1998. – 222 с. Александер Ф. Психосоматическая медицина. Принципы и практическое применение / Пер. с англ. С. Могилевского. – Москва: ЭКСМО-Пресс, 2000. – 352 с. Погосова Г. В. Депрессия – новый фактор риска сердечно-сосудистых заболеваний и предиктор коронарной смерти // Кардиология, 2002. – № 4. – С. 86-89. Психология здоровья: Учебник для вузов / Под ред. Г. С. Никифорова. – Санкт-Петербург: Питер, 2003. – 607 с.

bilan izohlanadi va ehtimol, shuning uchun ham ayollarda kasallik alomatlari ko'ringanda ularda tushkunlikka tushish holati kuchliroq namoyon bo'lishi kuzatilishi ehtimol.

2-jadval

Zungening depressivlik darajasini aniqlash metodikasi yordamida olingan natijalar bo'yicha jinsiy tafovutlarni Mann-Uitni U-mezoni asosida o'rganish (N=447)

Ko'rsatkichlar	O'rtacha ranglar		U	p
	Erkaklar (n=131)	Ayollar (n=316)		
Depressivlik	200.4	233.8	17601.5	0.013

Kasallikka munosabat tipini aniqlash metodikasi yordamida olingan natijalar bo'yicha jinsiy tafovutlarni Mann-Uitni U-mezoni asosida o'rganish natijalari 3-jadvalda taqdim etilgan. Natijalarga diqqat bilan razm solinsa, erkak va ayollar orasida metodikaning ayrim shkalalari bo'yicha ahamiyatli farqlar mavjudligini kuzatish mumkin. Bular: "Nevrasteniklik" ($U=17341$; $p<0,05$), "Sensitivlik" ($U=14742,5$; $p<0,001$) hamda "Egosentriklik" ($U=17650$; $p<0,05$) shkalalaridir. Erkaklar va ayollarning o'rtacha rang qiymatlari taqqoslanganda har uchala shkala bo'yicha ayollarning erkaklarga nisbatan sezilarli darajada yuqori ko'rsatkichlarga ega ekanligiga guvoh bo'lish mumkin (3-jadval).

3-jadval

Kasallikka munosabat tipini aniqlash metodikasi yordamida olingan natijalar bo'yicha jinsiy tafovutlarni Mann-Uitni U-mezoni asosida o'rganish (N=447)

Ko'rsatkichlar	O'rtacha ranglar		U	P
	Erkaklar (n=131)	Ayollar (n=316)		
Garmonik	232.0	220.7	19653.5	0.199
Ergopatik	219.7	225.8	20130	0.639
Anozognozlik	232.1	220.6	19634	0.186
Xavotirlanuvchan	210.6	229.6	18942.5	0.157
Ipoxondrik	215.1	227.7	19536.5	0.348
Nevrastenik	198.4	234.6	17341	0.007
Melanxolik	217.9	226.5	19899.5	0.518
Apatik	208.3	230.5	18635.5	0.096
Sensitiv	178.5	242.8	14742.5	0.000
Egosentrik	200.7	233.6	17650	0.014
Paranoyyal	211.0	229.4	18998	0.171
Disforik	208.6	230.4	18674.5	0.102

Umuman olganda, yuqoridagi natijalar ayollarda og'riqlar, noqulayliklar, sog'liqning yomonlashishi munosabati bilan erkaklarga nisbatan ko'proq g'azablanish, achchiqlanish, xafa bo'lish, shuningdek, haddan tashqari sezgirlik, nozik tabiatlilik, ta'sirlanuvchanlik holatlari va shu bilan birga atrofdagilarga o'zining qanchalik qiynalayotganini namoyish qilish, boshqalarning diqqat-e'tiborini o'ziga tortishga harakat qilish xislatlari ustunlik qilishini yaqqol ko'rsatmoqda.

L.A.Rabinovichning "To'rt modalli emotsionallik savolnomasi" yordamida olingan natijalar bo'yicha jinsiy tafovutlarni Mann-Uitni U-mezoni asosida o'rganish natijalari 4-jadvalda taqdim etilgan. Jadvaldagi ma'lumotlarga qaraganda faqatgina "Xursandlik" ($U=1071$; $p<0,01$) va "G'azablanish" ($U=1022$; $p<0,01$) shkalalari bo'yicha erkak va ayollar orasida ahamiyatli statistik farqlar mavjudligini kuzatish mumkin. Qo'rquv va g'amginlik shkalalari bo'yicha esa ishonch darajasidagi farqlar aniqlanmadi.

4-jadval

L.A. Rabinovichning "To'rt modalli emotsionallik savolnomasi" yordamida olingan natijalar bo'yicha jinsiy tafovutlarni Mann-Uitni U-mezoni asosida o'rganish (N=118)

Ko'rsatkichlar	O'rtacha ranglar		U	P
	Erkaklar (n=39)	Ayollar (n=79)		
Xursandlik	71.5	53.6	1071	0.007
G'azablanish	72.8	52.9	1022	0.003
Qo'rquv	61.5	58.5	1464	0.661
G'amginlik	64.6	57.0	1342	0.256

4-jadvaldagi ma'lumotlarning ko'rsatishicha, erkaklarda "Xursandlik" va "G'azablanish" shkalalari ayollardagiga nisbatan ancha yuqori ko'rsatkichlar kuzatiladi. Umuman olganda, xursandlik va g'azablanish hislari stenik emotsiyalarga, qo'rquv va g'amginlik esa astenik turdagi emotsional holatlarga kirishini nazarga olib, yuqoridagi natijalarni quyidagicha izohlash mumkin. Stenik emotsiyalarga (xursandlik, g'azablanish kabi), asosan, keskin xatti-harakatlar, faollik va kuchli tashqi ifodalanish xususiyatlari xos bo'lib, aynan erkaklar tabiatiga bunday hissiyotlar ayollardagiga nisbatan ko'proq namoyon bo'lishi kutilgan natijadir.

Yakuniy qism. Klinika va poliklinika sharoitida olib borilgan tadqiqotlarimiz psixosomatik kasalliklarda har bir kasallik xarakteri, klinik kechishi, davolanish samaradorligi va muddati, bemorning shaxslilik xususiyatlariga ko'ra bemor psixologik holatida turli o'zgarishlarga olib kelishi aniqlandi. Bemorning o'z kasalligiga munosabati, emotsional-irodaviy xususiyatlari uning yosh va jins xususiyatlariga bog'liqligi ham aniqlandi.

Olib borilgan tadqiqotlar natijalari tibbiyot muassasalarida psixologik xizmat faoliyatini yo'lga qo'yish zaruratini asoslashga xizmat qiladi. Shu bois biz turli psixosomatik kasalliklarga chalingan bemorlar uchun psixologik yordam ko'rsatish usullari bo'yicha psixokorreksion dastur ishlab chiqish va uni amaliyotga tatbiq etishni maqsadga muvofiq deb bilamiz.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Мирзиёев Ш.М. Қонун устуворлиги ва инсон манфаатларини таъминлаш юрт тараққиёти ва халқ фаровонлигининг гарови. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси қабул қилинганлигининг 24 йиллигига бағишланган тантанали маъросидаги маърузаси // Ўзбекистон адабиёти ва санъати газетаси. 2016 йил 8 декабрь.
2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида”ги Фармони // Ўзбекистон Республикаси Қонун ҳужжатлари тўплами. — Тошкент, 2017. — Б. 39.
3. Мирзиёев Ш.М. Буюк келажакимизни мард ва олижаноб халқимиз билан бирга қурамиз. — Тошкент: “Ўзбекистон” НМИУ, 2017. — 488 б.
4. Агамамедова И.Н., Никитина Т.Е., Бобров А.Е. Опыт работы психотерапевтического кабинета многопрофильной клиники // Социальная и клиническая психиатрия. — №3, 2016, т. 26. — Б. 45-52.
5. Абрамова Г. С., Юдич Ю.А. Психология в медицине. — Москва: «Кафедра-М», 1998. — 222 с.
6. Александер Ф. Психосоматическая медицина. Принципы и практическое применение / Пер. с англ. С. Могилевского. — Москва: ЭКСМО-Пресс, 2000. — 352 с.
7. Илхамова Д.И. Половозрастные особенности отношения личности к болезни при сердечно-сосудистых заболеваниях (на примере больных ишемической болезнью сердца и артериальной гипертонией) // Автореф. дис. ...канд. психол. н. — Ташкент, 2003. — 22 б.
8. Карамян М.Х. Социально-психологические особенности личности при психосоматическом заболевании (На примере язвенной болезни желудка и двенадцатиперстной кишки) // Автореф. дис. ...канд. психол. н. — Ташкент, 2000. — 18 с.
9. Погосова Г.В. Депрессия — новый фактор риска сердечно-сосудистых заболеваний и предиктор коронарной смерти // Кардиология, 2002. — № 4. — С.86-89.
10. Психология здоровья: Учебник для вузов / под ред. Г.С. Никифорова. — Санкт-Петербург: Питер, 2003. — 607 с.